

Peter Sedgwick

Tragikerns tragedi: Ett bokslut över Isaac Deutscher

Från *International Socialism*, nr. 31, vintern 1967/68, ss. 10-17.

Isaac Deutschers plötsliga död den 19 augusti rev upp ett djupt, för vissa oväntat djupt, sår i hjärtat på alla oss som värdesätter marxistiskt tänkande och praxis. Innan vi förlorade Deutscher visste vi inte vilken skuld vi hade gentemot honom; medan han levde skyddade hans förbjudande arsenal av lärdom och internationell rang, inte bara honom från oss, utan oss från honom. Vi bemödade oss för att "placera" Deutscher, att anpassa hans bidrag enligt mallen för den tradition som vi hade förkastat: något stack fortfarande genom de gränslinjer som vi hade satt upp för honom, en obeveklig halvskugga som nu dröjer sig kvar, eller snarare expanderar, i hans frånvaro. *Han passade inte in*. I livet måste vi förstå honom genom att sammanmälta honom med ett hot; i döden är han alltför ensam, och vi måste nu summera hans livsverk som den avkortade utstrålningen från en enkel existens. Man kan bara hoppas att de som vänder sig till den skriftsamling som är hans monument undviker att göra den till sin egen fetisch. Deutscher avskydde alla fetischismer, och om denna hyllning har några polemiska övertoner är det för att vi inte på något annat sätt kan göra rättvisa åt andan av hans arbete.

Isaac Deutschers intellektuella levnadsbana speglade, med en extraordinär exakthet, ödet av ett internationalistiskt, revolutionärt arv i en tid av dödläge, av ett nationalistiskt och kontrarevolutionärt övertag. När han som ung man gick med i Polens kommunistiska parti 1926 slungades han genast in i en värld av total teoretisk och taktisk förvirring. I maj samma år gav det polska KP:s ledarskap sitt aktiva stöd till diktatorn Piłsudskis statskupp mot den av Witos ledda aristokratiska regeringen. De efterföljande dispyterna mellan det polska partiets rivaliserande zinovjevitiska och bucharinistiska ledare var, som han senare uttryckte det, inte mer än "ett gräl mellan fördömda själar fångslade i den förtrollade stalinistiska cirkeln"; när den ultravänsteristiska vändningen i Kominterns politik kom 1929 växte det fram ett betydande motstånd mot de socialfascistiska parollerna från medlemmar som lösgjort från det gamla gardets sterila käbbel. Till en början fick Trotskijs uppmaning till en enad arbetarfront mot fascismen gehör inom denna grupp (med ungefär en tredjedel av medlemmarna i Warszawa); men när partibyråkratin började hetsa mot dissidenterna genom att på sedvanligt sätt beskylla dem för att vara "piłsudskist-trotskyist-fascistiska agenter" isolerades snabbt den hårda oppositionskärnan (bland annat den unge Deutscher) och de trädde in i vildmarken som den polska avdelningen av den lilla trotskistiska världsrörelsen. Deutscher uteslöts ur det polska KP 1932.

Enligt hans tal på hundraårsdagen av Marx' *Kapitalet*, som publicerades i *The Listener* strax innan hans död, spenderade han under denna period mycket tid med att förvärva en grundläggande förståelse för marxistisk ekonomisk och politisk teori; han försörjde sig också som professionell journalist på den judiska dagstidningen i Warszawa.* Detta var en sionistisk tidning och det kan vara av visst intresse att Deutscher även som ung man tvingades hålla igång sitt intellektuella liv på två separata områden, ett som journalist där han förståndigt nog fullgjorde den liberala pressens åligganden, den andra som marxistisk teoretiker utan att kunna få något verkligt utlopp för sina idéer. (Så länge som han var kvar i kommunistpartiet kunde han integrera sina kunskaper på sidorna i det polska KP:s litterära organ.) 1938 stod han inför en isolering så katastrofal att de utanförskapets plågor som drabbade den genomsnittliga exkommunisten verkade futtig i jämförelse. Hela det Polska kommunistpartiets ledning, som hade flytt till Moskva från Piłsudskis polis, fångslades på Stalins order och sköts

* Se [Att upptäcka "Kapitalet"](#) – Red

som förrädare. Det polska partiet upplöstes genast av Komintern. Även om de avrättade ledarna hade gjort sig skyldiga till många misstag behöll Deutscher fortfarande ett band av gamla minnen och förening med dem:

”Jag kommer också ihåg bilden av Warski vid Teatertorget den 1 maj 1928. Han gick i fronten av en stor och illegal demonstration som hälsades av kulspruteeld och gevärssalvor från Socialistpartiets milis. Medan tio- och hundratals skadade föll i tåget höll han upp sitt gråvita huvud, ett högt och lätt mål som syntes från långt håll; obeveklig och oberörd talade han till folkhopen. Detta var den bild jag hade av honom när man, några år senare, från Moskva annonserade att han var en förrädare, en spion, och agent för Pilsudski.”¹

En av de mest gripande avsnitten i Deutschers trilogi om Trotskij handlar om utrotningen av tusentals Stalin-motståndare i Vorkuta-lägren 1938; när man läser genom detta avsnitt nu undrar man om författaren kanske tänkte, halvt medvetet, inte så mycket på vad som skulle hända med marxismen i Polen som med marxismen i Ryssland, och i dess avslutande del, lika mycket på Deutschers egen situation vid tidpunkten som Trotskijs:

”alla antistalinistiska krafter [hade] utplånats ... trotskismen, zinovjevismen och bucharinismen [hade] sjunkit i blod och likt Atlantis-öar försvunnit från politikens horisont, ... han själv var den ende överlevande från Atlantis.”²

Ännu inte helt ensam. Men i september samma år ägde grundningskongressen av Trotskijs ”Fjärde Internationalen” rum i Paris. De två polska delegaterna, med en tes utarbetad av Deutscher, presenterade sin sektionens invändningar till tillkännagivandet av Kominterns tilltänkta arvtagare vid denna tidpunkt: ”Någon betydande del av arbetarklassen kommer inte att svara på vårt manifest ... Det är nödvändigt att vänta ...” Polackerna hördes med skepsis av de andra delegaterna; deras argument röstades ner kraftfullt och de fördömdes av Shachtman som ”mensjevikerna mitt ibland oss.”³ ”Trotskismens” hela efterföljande historia har bekräftat skarpsyntheten i Deutschers varningar. Men vid den tidpunkten fick dessa dissidenter betala dyrt, i form av kontakter med det som fortfarande var det talrikaste och orubbligaste centrat för den internationella marxismen.

Ett år senare flyttade Hitler in Wehrmacht i Polen, och Stalins styrkor gjorde likadant från Ukraina: ”luxemburgist-trotskisternas” land likviderades genom delningen. Deutscher befann sig i England vid tillfället. Han handlade på samma sätt som Franska kommunistpartiets lysande skribent Paul Nizan gjorde efter chocken som orsakades av Hitler-Stalin-pakten: han tog värning som menig soldat i den närmaste antifascistiska militära styrkan. (I Deutschers fall, Sikorskis polska hemarmé.)

I en text om sin vän Nizans beslut har Sartre anmärkt att någon verkningsfull självständig roll inte fanns tillgänglig för en revolutionär intellektuell under de två decennier som följde efter denna tid i historien.⁴ Att ta upp en pistol 1939 innebar ett medvetet avståndstagande från politiken, en övergivande av verkligt arbete i väntan på bättre tider. Det var ett beslut som kostade Nizan livet, i stridigheterna vid Dunkerque 1940. För Deutscher fanns inte ens denna väg ut ur dödläget: den polska militärmakten i Storbritannien lät arresteras honom som en

¹ Deutscher, [Det polska kommunistpartiets tragedi](#).

² Deutscher, [Den förvisade profeten](#) (hädanefter *DFP*), 1963, s. 419 [sidhänvisning till eng. upplaga]

³ *Ibid.*, s. 422.

⁴ Jean-Paul Sartre, introduktion till Paul Nizan, *Aden-Arabie*, Maspero-utgåvan, 1960. Se även Maurice Merleau-Pontys kommentar om Sartres *Signes*, 1960: ”Sartre, i en fin reminiscens av våra ungdomsår, har för första gången upptäckt tonen av förtvivlan, av uppror ...” Nizan, en ondsint förtalare av trotskismen och POUM såväl som lysande antifascistisk författare, förkastades postumt som polisspion och redskap för fascismen av Louis Aragon (i *Les Communistes*) och Henri Lefebvre (i *L'Existentialisme*). Se Ariel Ginsbourg, *Paul Nizan*, Paris, 1966.

samhällsomstörtare, och han internerades i ett läger i Skottland. Han kunde vid tillfället knappt tala ett ord engelska.

I bedömningen av Deutschers utveckling från den punkten tror jag att vi måste acceptera Sartres omdöme om de följande åren av världskrig och kallt krig, den ungefärliga perioden från 1930-talets slut till slutet av 1950-talet: de måste förkastas, de var politiskt skräp. Med få undantag slösade socialister under denna period sin energi och sina ideal antingen i rosenröda förhoppningar om förestående radikalisering eller apologetik för ett eller annat motbudande och konservativt samhällssystem. Några nyttiga solidaritetsaktioner genomfördes, det fanns viss behjärtad propaganda och ett eller två seriösa teoretiska verk. Deutschers övergivande av rollen som militant, för att i stället anta rollen som krönikör, var en personlig väg ut ur en kollektiv katastrof. Det motiverades, som ett resultat, av själva kvaliteten på det arbete som han lyckades framställa. När bättre tider kom och offentlig handling var möjlig för honom stod han inte längre åt sidan. Deutschers anpassning till politisk isolering liknades av honom (i ett berömt avsnitt i *Heretics and Renegades*) med ställningen hos ”mannen på utsiktstornet”. Utsiktstornet var inte detsamma som ett elfenbenstorn: från det såg han inte bara världens makt- och klasslandskap, utan även de små tecknen på rörelse som, kände han, en dag åter skulle låta honom upprätta en levande länk med en socialistisk generation. Under tiden skrev han vidare: 1939, 1949, 1959 – från en icke framstående polack i en skamfylld grop blev han en enastående marxistisk historiker, en mästare i engelsk prosa, ett outtömligt, lysande reservförråd för hela den nya vänstern i Europa och Amerika.

Olika tillägg måste naturligtvis fogas till denna dom. Det finns en extraordinär diskrepans i Deutschers skrifter mellan nivån av tänkande och forskning i hans akademiska texter och den standard han antog som journalist och kommentator. Över de mer än två decennierna när han arbetade på sin ständiga produktion (*Soviet Trade Unions*, *Stalin* och framför allt *Trotskij-trilogin*) var han tvingad att förtjäna sitt bröd (och medlen för resor till avlägsna platser för att läsa arkiv och träffa vittnen) genom kortlivad journalistik av ögonblicklig kremlologisk sort. Deutscher stod aldrig i tacksamhetsskuld till privatkapitalistiska stiftelser och han hade ingen universitetsbas bakom sig. (Mot slutet av sitt liv, då han sökte en akademisk position vid ett brittiskt universitet för att avsluta sin *Life of Lenin* fri från journalistiska sysslor, fick han först erbjudande om en professur, men blev plötsligt avvisad efter påtryckningar från vissa ledande kollegor.) Det var därför lätt att finna exempel på förhastade resonemang, otyglad spekulation och regelrätt partiskhet till förmån för den ryska status quo i hans journalistik och halv-journalistik (verk såsom *Den stora utmaningen* faller, trots sin tunga stil, in i den senare kategorin snarare än den akademiska). Att skälla på Deutscher, oftast med hjälp av diverse klipp från dessa verk, blev ett populärt tidsfördriv både för den oberoende vänstern⁵ och (mer

⁵ Kommentarer efter Deutschers misstag blev ett utomordentligt vanligt inslag i litterär-politiska tidskrifter under hans livstid. Följande lista är utan tvekan ofullständig: Andrew Rothstein, *Stalin: A Novel Biography*, Modern Quarterly, 1950 (”... den senaste, kanske den bästa skrivna, versionen av ”Trotskyite Encyclopaedia.” ...Som sådan uppmanas den spela sin roll i propagandan för ett tredje världskrig – på vilken herr Deutscher själv diskret kan anspela på hans sista sida, när han skriver om att ”historien” ”strängt” behöver omforma och ”rensa” Stalins arbete”); [Trotskij eller Deutscher?](#), specialutgåva av Fjärde Internationalen, Socialist Workers Party, New York, 1954 (”trotskismens Bernstein... revisionist”: så skrev James P. Cannon); två kapitel ur Max Schachtman, *The Bureaucratic Revolution*, New York, 1962; Tony Cliff, ”The End of the Road: Deutscher’s Capitulation to Stalinism”, *International Socialism*, London, april 1963, ”Både Bauer och Deutscher har mer gemensamt med 1800-talets borgerliga liberalism än med den revolutionära socialismen ... Deutscherism är godtagbar för alla som försvarar status quo”); Julius Jacobson, ”Isaac Deutscher: Anatomy of an Apologist”, *New Politics*, New York, 1964 och 1966 (65 sidor, det mesta i finstilt text); William Ash, [Är Isaac Deutscher marxist?](#), *Progressive Labor* [sv. övers. i tidskriften *Clarté*], New York, 1966 (”... tomt nonsens ... har inte förstått den dialektiska materialismens drivkraft... förstår inte riktigt klasser ... talar om småborgerliga intellektuellas frihet... i allt väsentligt antimarxistisk och antikommunistisk hållning ... vad är ”kulturtraditionen” i Kina som Deutscher omhuldar så? Är det den feodala Pekingoperan? ... Är det förnedringen av kinesiska kvinnor)? ... Rasarrogers ...

oväntat) i pressen tillhörande Congress for Cultural Freedom. Det är som om Marx' teoretiska ställning skulle kritiseras utifrån det skröp han skrev mot Palmerston i tory-pressen. (Inte för att Deutschers sovjetologi var lika dåligt uppskattad som en del av hans kritiker har fått det till; på detta område var han den förste att göra flera bedömningar som är ganska väl accepterade nu, t.ex. att Beria ville ha en försonlig politik i Tyskland som om nödvändigt hade inbegripit DDR:s avvecklande, att effekten av arbetarnas resning i Östberlin 1953 skulle avbryta en process av avstalinisering från ovan inom SED, och – naturligtvis – att Stalins död snabbt skulle släppa lös krafter som tenderade mot avspänning och liberalisering i Sovjetunionen.)

Den andra kommentaren om Deutschers reträtt från politiken avser den effekten den hade på hans eget engagemang. Efter trotskismens sammanbrott i slutet av 1930-talet drog sig Deutscher tillbaka i flera år i en hård och skyddande stolthet som isolerade honom inte bara från kritik, utan också från den marxistiska vänsterns broderskap. Hos sig själv undertryckte han de viktigaste motiven för socialistisk handling: viljan att offentligt solidarisera sig med de förtryckta, viljan att delta i verksamhet med andra kamrater som kämpar för samma sak, viljan att vinna över och övertyga genom ett personligt band som samtidigt är en utmaning. Någon som kände Deutscher ganska väl sa en gång till mig att man hos honom anade en medvetenhet om bärandet av "manteln". Det var inte (som han kanske trodde) så mycket Trotskijs, Marx eller frihetskämparnas mantel som det var Tacitus eller Gibbons mantel, de stora historikerna av social ironi, men den tjänade sitt syfte, att skydda sin bärare i en tid som var kall, så kall.

Det vore meningslöst att ge många detaljer om denna Deutschers ställning. "Kära kamrat Deutscher", kunde man skriva till honom, och avsluta med "broderligen". "Kära X-" eller "Kära herr X-", kunde han skriva tillbaka, och avsluta med "med vänlig hälsning". Naturligtvis var snarstuckenheten inte helt ensidig (även om den ofta nästan var det). Ett tillstånd av ömsesidig paranoia växte fram mellan honom och den gamla trotskistiska rörelsens fragment, fortsättningar och mutationer. En resa till USA, där han talade med några gamla bekanta, ledde till att han anklagades för att anstifta en splittring i Fjärde Internationalen. Den marxistiska vänsterns tidningar bad om recensionsexemplar av hans böcker, och avstod sedan från att granska dem.⁶ Då och då, särskilt på senare år, skulle Deutscher komma att ta några försiktiga steg ner från utsiktstornets isoleringskomplex och in det offentliga rummet; när han var på marknivå kunde någon med agg slunga små klumpar av gammalt skit på honom, och tillbaka in i försvarsställning gick han.

I två separata faser, enligt min kännedom, kunde han dyka upp i världen av aktiv politik och känna sig hemma. År 1956 blev han mycket entusiastisk över de unga utopiska militanta runt den nu nerlagda tidskriften *Universities and Left Review*. Han hyllade dem, skrev om dem och talade vid ett av *ULR*-klubbens fullsatta möten: "Framåt mot det röda sextioalet!" proklame-

trotskisternas älskling ..."); Robert Black, "The Ironies of Isaac Deutscher", *Fourth International*, London, Socialist Labor League, 1967 ("Spårningen genom deutscherismens metodiska, filosofiska och politiska inslag kommer att bidra till Fjärde Internationalens förberedelse till ledandet av morgondagens avgörande klasstrider"). För bidragen från Congress for Cultural Freedom, se Leopold Labedz, "Deutscher as Historian and Prophet?" *Survey*, London, 1962, och Alasdair MacIntyres angrepp mot Deutscher i *Encounter*, London, 1963; båda gavs ut vid en tidpunkt då kongressen och *Encounter* var organ av kalla kriget, finansierade av CIA.

⁶ Deutscher sista bok, [Den ofullbordade revolutionen 1917-1967](#), 1967, är hans enda generellt sovjetologiska arbete som är immun från journalistiska och evolutionistiska snedvridningar. Betecknande avslutas den med en utsikt av att kommande "avgörande revolutionära handlingar" i väst. "Ingen av de mörka bilder av en kapitalism i upplösning som marxister någonsin har tecknat är så svart och apokalyptisk som den bild verkligheten erbjuder. För omkring sextio år sedan förutsade Rosa Luxemburg att militarismen en dag skulle bli det kapitalistiska näringslivets egentliga drivkraft, men till och med hennes förutsägelse bleknar inför fakta." (op. cit., s. 55). I detta verk lägger Deutscher sitt främsta hopp för en framtida socialistiska utveckling i Sovjetunionen hos "arbetarintellektuella" inom fabriken och utbildningssystemet snarare än hos partibyråkratin (ss. 26-28).

rade han till folksamlingen. Detta skulle tyvärr inte fortsätta; åtminstone inte just detta uttryck för den oberoende socialismen vid 1950-talets slut och under 1960-talet. Nyligen upprättande han vad som såg ut att vara en mer livskraftig och varaktig förtrolighet med vänsterkollektivet. En tillgiven inre krets av socialistiska vänner hade vuxit upp kring honom under åren.

(De som stod utanför denna krets kände ibland att det för Deutscher alltid fanns vissa tester som man var tvungen att klara om ytterligare kontakter skulle tillåtas: tester i vilka de flesta av oss med lätthet skulle underkännas.) Från denna bas blev hans utfall in i arenan för offentliga åtagandet tätare och mer magnifika.

Vi hörde hans tal på konventioner för socialistisk universitetsungdom i USA ([Den socialistiska människan](#), och [Kalla krigets myter](#)). Skedde gjorde också den märkvärdiga halvkomiska incidenten för inte så länge sedan där han kallade till sitt hem ledningen av en viss brittisk "trotskistisk" organisation som hade sett genom fingrarna angående den brutala misshandeln av en rivaliserande militant: när han var nöjd med bevisningen i affären skallade "Deutschers förbannelse", som myndigt återropar trotskismens vanärade namn, genom huset när han avvisade dem. Där återfinns den sista artikeln som publicerades innan han dog, med hans känsliga men bitande anklagelse mot Israels chauvinism och aggression under Mellanösternkrisen denna sommar. Deutscher var en av de få kända judar som höll fast vid internationalismen under denna lilla men avgörande vändpunkt (och därmed avslöjade han sig tillhöra "den icke-judiska judens" arv, bäraren av judendomens universella mänskliga strävanden, som han hade framhåvt så briljant 1958).⁷ Allra mest gripande var hans aktiva deltagande detta år i internationella krigsförbrytartribunalen för den amerikanska imperialismens avskyvärda handlingar i Vietnam. De blodiga brott som släpptes lös av Pentagon mot ett litet och heroiskt folk briserade med det sista av Deutschers försvarstal mot inblandning. Han lade åt sidan det monumentala förarbetet med *Life of Lenin* när han accepterade Bertrand Russells vädjan om deltagande i kommittén för försvaret av de förtryckta och dess granskande, kolliderande, gnatiga och outhärliga arbete. Han hade varit borta en lång tid: men 1967 höll Deutscher på att arbeta sig tillbaka till Internationalen.⁸

Vad vi gått miste om i de framtida verk som skulle ha kommit från Deutscher det kommer vi naturligtvis aldrig att få veta. Honom tillkommer den sällsynta förtjänsten av att ha exponerat och undergrävt en av de två stora fabler som dominerade västerländska ideologi kring mitten av detta sekel: fabeln om "totalitarismens" orubbliga, krisfria, monolitiskt ödesdigra karaktär i Sovjetunionen. (Den andra myten som speglade den, dvs. välfärds kapitalismens orubbliga, krisfria, monolitiskt välvilliga karaktär i väst, vederläggs nu, inte på akademisk väg, ett försök som övergavs för länge sedan, utan mer övertygande av arbetslöshetsköerna.) Deutschers förklaring av "avstaliniserings"-processen var samtidigt för enkel och för komplicerad. Enligt hans teori leder industrialisering till demokrati via massutbildning, därav uppkommer demokratiska påtryckningar i Ryssland. Nu kan det visas (och visades) att denna teori inte kommer att uppfyllas, eftersom förhållandet mellan industrialisering och uppkomsten av demokrati inte är linjärt och kontinuerligt, och inte korrelerar helt, utan snarare att det är mer ojämnt och ryckigt; också att utbildningssystemet i Ryssland har starka elitistiska strömningar liksom tendenser till massupplysning.⁹ Trots det fungerade Deutschers tes bra som en första approximation. En liknande inställning till problemen med liberalisering och stalinism i öst frambringades faktiskt även i skrifter av de som inte hade samtyckt med Deutscher. Varför blir Ryssland mindre stalinistiskt och Kina mer stalinistiskt? Eftersom Ryssland håller på att industrialiseras, med ett utbildat förvaltningsskikt som måste använda

⁷ "The Wandering Jew as Thinker and Revolutionary", *Universities and Left Review*, London, 1958.

⁸ Jag här tänker på "den osynliga Internationalen" som Victor Serge talade om snarare än om någon formell person som gör anspråk på världssocialismens organisatoriska arv.

⁹ Se Tony Cliff, op. cit.

”mjuk försäljningsteknik” för en mer kultiverad och självsäker arbetarklass. Eftersom Kina fortfarande befinner sig i stadiet av ”tvångsmarscherande” industriell utvidgning, med en efterbliven arbetarmassa som måste hållas galvaniserad med en belägringsmentalitet för att få dem att arbeta hårdare.¹⁰ Variablerna är i stort sett samma som Deutschers, även om deras permutationer kan ha förbättrats. Och han sa det före händelsen (åtminstone före den viktiga händelsen, SUKP:s 20:e kongress), inte efter.¹¹

Efter att ha ritat ner ett scoop genom att förutse avstalinisering-ovanifrån (i motsats till återstalinisering-ovanifrån eller revolutionisering-underifrån som alla andra förutsåg före 1953) trodde Deutscher uppenbarligen att han tryggt kunde upprepa prognosen och få samma lyckosamma resultat. Huvuddelen av hans sämsta journalistik sker i denna fas av taktfull (alltför taktfull) hoppfullhet, av eftergiven förväntan riktad mot den poststalinistiska offentliga makten. Han växte ur detta. År 1957 kunde han fortfarande ge nedlåtande föreläsningar anständigtvis till de unga rebellerna från hans tidigare parti i Polen. År 1963 jämförde han Gomulka med Kadar, två medlemmar av ”samma familj” som uppvisade ”produktmärkingen: Gjord i stalinism”.¹² Han erkände senare att han hade haft fel i sina prognoser om den sannolika takten och omfattningen av avstaliniseringen i Ryssland,¹³ och han medgav vissa betänkligheter i hans gradualistiska perspektiv för Östeuropa.¹⁴ För en tid efteråt flirtade han med uppfattningen att Maos gärning kan utgöra någon form av fortsättning för trotskismen, eller åtminstone för den revolutionära internationalismen.¹⁵ Den ”stora kulturrevolutionens” inåtvända upphetsning var ett rasande slag mot det hoppet, och han lade detta åtagande åt

¹⁰ Se Tony Cliff, *The 22nd Congress of the CPSU*, omtryckt i *A Socialist Review*, London, 1965.

¹¹ I hans brev till redaktören för *Nova Kultura*, april 1957; citerad av Labeledz, op. cit.

¹² ”Interview with Isaac Deutscher”, *The Review*, Bryssel, 1963.

¹³ Ibid. ”Vilket överraskade nytta var disproportionen mellan avstaliniseringens tempo på olika områden ... Den långsamma takten i intellektuella, litterära, kulturella frågor, i den moral-politiska atmosfären. Jag hade vid det här laget väntat mig att en öppen politisk debatt var möjlig i Ryssland. I detta avseende misstog jag mig.”

¹⁴ Ibid. ”... Jag undrade ofta om det var möjligt att en revolution från ovan eller ålagd ett land utifrån, något som var en halverövring, en halvrevolution, gradvis kan utvecklas till en revolution som är godtagbar för samhället? Jag hoppas att det är möjligt, men det har inte skett ännu.”

¹⁵ T.ex. i *Maoismen - dess ursprung och idé* i *Socialist Register*, London, 1964. I denna artikel, vidhöll Deutscher, i opposition mot andra oliktankande marxistiska krönikörer av den kinesiska revolutionen, att Maos linje 1926-27 angående Guomindang och bonderörelsens självständiga ledning var lik linjen av Vänsteroppositionen i Ryssland. Se även **DFP**, s. 32. (Den motsatta åsikten, vilken skulle jämställa Maos linje med Stalins redan vid detta stadium, upprätthålls av Cliff i hans artikel om Deutscher som citerat ovan, understödd av referenser från Harold Isaacs, M.N. Roy och Trotskijs egna senare skrifter om Kina.) Deutscher kom fram till denna slutsats genom en jämförelse mellan Maos artiklar från den tiden och dokumenten i Trotskijs *Problems of the Chinese Revolution*, som ”visar deras åsikter fullständiga identitet i denna fråga.” Ytterligare bevis till Deutschers fördel kan finnas i serien *La Lutte des Classes Dans la Révolution Chinoise*, publicerad av Victor Serge i **Clarté**, Paris, 1927. Serge var medlem i den internationella kommittén som inrättades av Förenade oppositionen i Moskva, och 1927 var han en välinformerad oppositionell publicist i Kinafrågan (jfr. hans *En revolutionärs minnen*, utgåvan 1963, s. 216). I Clarté-serien skriver han: ”Jag har nu framför mig ett dokument av största vikt om bonderörelsen i Hunan, av kommuniststudenten Mao Zedong ... Jag har läst många texter om den kinesiska revolutionen. Ingenstans har jag funnit bättre kommunistiskt tänkande än detta, producerat av denna unga, okända militanten Mao Zedong. Hans slående formuleringar påminner oemotståndligt om Lenins 1917-18. Här är hans slutsatser, som också är mina ...” (Serge sammanfattar sedan Maos förslag, däribland ett, som utelämnades från senare utgåvor av *Rapport om en undersökning av bonderörelsen i Hunan*, som tilldelar en imaginär summa på tio poäng för ”fullgörandet av den demokratiska revolutionen”, varav tre poäng ges till ”städerna och armén” och sju till ”bönderna som driver revolutionen på landsbygden.”) Serge sammanfattar: ”Om ledarna för den kinesiska revolutionen hade inspirerats av en så tydlig uppfattning om klasskampen, skulle varje seger då ha varit möjlig. Tyvärr har inte det hänt.” Brandt, i sin studie *Stalin's Failure in China 1924-1927* (1958), påpekar att Maos matematik för den nationella revolutionen skilde sig kraftigt från Stalin standpunkt (ss. 109-10); därav utelämnandet av formeln från framtida utgåvor av texten. (Jag tackar Richard Freeman för att ha lånat ut sin mikrofilm med Victor Serges skrifter om den kinesiska revolutionen.)

sidan i en annan minnesvärd intervju.¹⁶ Femtio år efter den segerrika bolsjevikiska mobiliseringen hade alla substitut för den försvunnit, kollapsat. Vad återstod, förutom Internationalen?

Skulle det ha varit? Varför inte; dödlägets tid var över. När man spårar politiska människors personliga utveckling är det i varje fall slående att notera hur ofta de återvänder, kanhända efter långa kringflackanden genom glamour och rationalisering, tillbaka till sin första ståndpunkt, sitt ungdomliga uppvaknandes ståndpunkt. Deutscher första ståndpunkt (som ung förtruppspoet i Krakows getto, som ung oppositionell militant i ett olagligt parti) var en hedervärd, modig och självständig sådan. Från det ögonblick då den upphör bildar varje liv ett mönster. Vi läser det berövande tillkännagivandet och upplever genast att medvetandets ledmotiv försvinner. Dödens ögonblick och framträdande beskriver och fixerar mönstret; från melodins ändstation komponeras musiken baklänges, för att sedan samlas in och spelas upp i samma sken, inför förvånade öron.

Vi kan nu också veta när ledmotiven först förevisades. I Deutscher musik var de viktigaste motiven poesi och kollektivism. Båda infördes tidigt. 1928 drabbade en intellektuell kris, i enorm skala, den kommunistiska oppositionen i Ryssland. Detta var tidpunkten under vilken Stalin slutligen övergav Bucharins eftergiftspolitik när det gäller jordbruket, som han hade agerat efter de senaste åren, och trädde in på en kurs av tvångkollektivisering och halsbrytande industriell ackumulation. De vänsteroppositionella fångades med sina ideologiska byxor hängande ner till fotknölna. De hade tre möjliga alternativa reaktioner på den nya vändningen: 1) att säga att det var en blind, tillfällig täckmantel för någon form av reträtt som skulle återinföra de rika bönderna och till och med kapitalismen; 2) att välkomna den nya tvångsmarschen, som ett rättfärdigande av deras egna gamla krav på kollektivt ägande och ackumulering, och att ansluta sig till den som ordningsmän och fartsättare; 3) att fördöma den som ett angrepp mot arbetarna och bondemassorna. Den sista kursen, om det inte skulle bli en simpel defensiv reaktion, skulle ha nödvändiggjort en total omprövning av de mest grundläggande principerna i den marxistiska och bolsjevikiska doktrinen som den hade förstått av tusentals av dess mest erfarna anhängare: allt skulle ha behövt hamna i smältdegeln, partiets och oppositionens ädla program, minnena från striderna mot obekväma kamrater och obekväma massor, grupperingarna, fästena och identifikationerna av en stor livslängd. I detta skede kunde få påbörja en så drastisk förnyelse av sig själv; mycket få kunde slutföra den, och om de gjorde det fick världen inte känna till dem. De flesta oppositionella företog sig därför den första strategin (förnekelse), av flera möjliga varianter: med tiden skulle Stalins kollektivism inte bli misskrediterad som en "tillfällig manöver" som han själv snart skulle överge för att ansluta sig till högern, utan som ett ultravänsteristiskt äventyr som skulle döma ett försvagat Sovjetunionen till kollaps inför påtryckningar eller invasion från den kapitalistiska världen.

Trotskij själv höll fast vid denna sista prognos fram till sin död; därav dysterheten i hans förutsägelser gällande det stalinistiska Sovjets troliga öde i händelse av ett världskrig. Den georgiska marodören vidhöll dock krockkursen utan att krascha, medelst ytterligare en rad hänsynslösa improvisationer där cirkusar (se de otroliga skenrättegångarna, spänningen under den hårresande Jezjovstjinnan, anslut er till oss, damer och herrar, i den största kulten på jorden) erbjöd en tillfällig tröst för det bröd som var bristvara. Det motstånd som följde, oavsett om det var från bönder eller partimedlemmar, uppvisade aldrig den minsta risk för en termidor som ledde till privategendomens återupprättande: lägren och kulsprutorna var tillräckliga för att förebygga den möjligheten. Inte undra på att förnekandets strategi, den med det stora kulakspöket, blev allt mindre praktiskt användbar. Det återstod ett andra alternativ:

¹⁶ Isaac Deutscher, [Den stora Kulturrevolutionen](#) (eng upplaga London, 1966).

kapitulation och absorption. Detta skulle i slutändan följas av de flesta framstående oppositionella i Ryssland. Den tröttaste och mest administrativa bland dem (Radek och de oppositionella ekonomerna)¹⁷ gick över till apparaten 1928 och 1929, och anslöt sig till ”det första omgångens kapitulanter”, Zinovjev och hans allierade, som hade kapitulerat redan innan den kollektivistiska vändningen. År 1934 hade även Christian Rakovskij, en av de framstående ledarna för den europeiska socialismen, gått under, utsliten av det kombinerade trycket från ålder, fattigdom och vetskapen om Hitlers seger. Tusentals stod ändå emot, i lägren och i fängelserna; dessa skulle få sällskap av hundratusentals fler, vars ideologi hade kristalliserats under ingen annan era än Stalins. Deras öde var, helt enkelt, utrotning. Utomlands bestod den gamle mannen. Hans liv var hotat, hans barn mördade. Under Moskva-”rättegången” 1938 lyckades den anklagade Bucharin (vars unga fru och barn fortfarande var fullständigt sårbara för polisära åtgärder) smyga in några ord av sanning i sitt vittnesmål: ”Man måste vara en Trotskij för att inte lägga ner vapnen.”¹⁸

Deutscher var aldrig någon Trotskij – vem av oss är det? Han slöt fred med den stalinistiska staten vid ett tillfälle (kanske får vi aldrig veta hur eller när) under de svartaste åren för marxismen, under fördjupningen av den fuktiga isolatorn som har knäckt så många av våra egna oppositionella: detta 1940-talets motsvarighet till Storbritannien. Det logiska ögonblicket för hans avståndstagande kan dateras med viss precision: det var, återigen, Stalins ”vänstervändning” 1928 som, i detta fall genom tillbakablickande i exilens rikliga ensamhet, bröt Deutschers åtagande att göra uppror. I så gott som varje verk där han diskuterar Stalin, Trotskij eller utvecklingen i Ryssland återkommer samma krux, samma tidpunkt: vi får veta att vändningen 1928 påbörjade Rysslands ”andra revolution”, en omvandling jämförbar med sovjeternas maktövertagande 1917. Den innebar privategendomens massförstörelse, därför var det en revolution; det kvalitativt utvidgade statens egendom och inflytande, och skapade en proletär klass, därför var det socialistiskt. I *Den förvisade profeten*¹⁹ klandras faktiskt Trotskij för att inte ha erkänt Stalins antibondeterror som den historiska uppfyllelsen av tesen om den ”permanenta revolutionen”. En underlig uppfyllelse, i det att massakern och svälten mot lantarbetare ”i ett land” betraktas som ett effektivt substitut för den urbana arbetarklassens internationella radikaliserings (som trots allt var vad teorin om den permanenta revolutionen handlade om). Sådant var dock Deutschers grundläggande teoretiska beslut, i vilket han följdes av huvuddelen av den nya vänstern i Europa och USA, och på senare tid av chrusjtjoviserade intellektuella i KP. (Begreppet ”socialistiska brott” uppfanns uttryckligen för att klassificera Stalins politik under det sena 1920- och under 1930-talet.²⁰)

När han hade nått detta beslut formade Deutscher hela sitt intellektuella system, som historiker och tänkare, runt det. Ensam bland marxistiska ideologer betraktade han begreppet ”statskapitalism”, som tillämpat på ett helt samhälle, inte bara som en tillfälligt obefintlig (eller befintlig) variant av samhällsstrukturen, utan som en teoretisk omöjlighet, ett slags nonsens eller babbel.²¹ Utsugning och klass utgick från det privata ägandet av produktions-

¹⁷ Den tidiga kapitulationen bland merparten av Storbritanniens ”nya vänster”- ekonomer till det korporativa idén ”inkomstpolitik” utgör ett annat intressant exempel på statsapparaten effekter på administrativa sinnen. De nutida kapitulanterna erbjuder naturligtvis mer som liknar fars snarare än tragedi.

¹⁸ Se *DFP*, ss. 62-83.

¹⁹ *Ibid.*, ss. 110-111.

²⁰ Perry Anderson, i *Towards Socialism*, London, 1965, s. 227. Här framställs kollektiviseringens och utrensningarnas fasa som ”ett våld som medvetet bestämdes och beviljades” i motsats till första världskrigets ”liberala våld”, för vilket ”ingen var ansvarig.” En jämförelse med det nazistiska våldet skulle ha varit mer upplysande.

²¹ Relevanta utdrag från Marx, Engels, Bucharin, Lenin och Trotskij kan man finna i Tony Cliff, *Russia – A Marxist Analysis*, London, 1964. För ingen av dessa betecknade det nationella statsägandets blotta faktum en socialistisk ekonomi eller ”arbetarstat” – utom i Trotskijs senare skrifter om Sovjetunionen.

medlen, alltså någon form av statligt ägarskap som tenderade mot ett avskaffande av exploatering och klass, alltså var Sovjetunionen fortfarande samma övergångssamhälle; framryckande mot socialismen, som hade inletts i oktober 1917. All utvidgning av ryska gränser och Moskvas inflytande representerade utvidgningen av kollektivistisk (och därmed revolutionerande) hegemoni: Deutscher betraktade därför installationen av Stalins bananrepubliker på Balkan efter 1945 som ännu en upprättelse av den ”permanenta revolutionen”, där ”stalinismen själv, ironiskt nog, *malgré lui-même*²² bröt sig ur sitt nationella skal.”²³

Deutscher stödde därför, i historieskrivningen eller kommentarer, varje förolämpning riktad av Kreml mot nationellt eller proletärt självbestämmande i Rysslands gränsländer, från Stalins krav gentemot Kina gällande besittningen av den manchuriska järnvägen (1929),²⁴ över attacken mot Polen, Finland och de baltiska staterna (1939-40),²⁵ till krossandet av de ungerska arbetarnas revolt (1956).²⁶ Så övertygad var han över vad han själv kallade ”den stalinistiska statens revolutionära dynamik”²⁷ att han även tillskrivit segern för det kinesiska KP:s nationaliseringsprogram, efter 1949, till ”Sovjetunionens gravitationskraft.”²⁸

I allt detta var Deutscher helt öppen och konsekvent. Trots att hans bedömningar var konstiga, och till och med motbjudande, gällande dessa och liknande frågor, dolde han aldrig sin orientering eller dess teoretiska fundament. På sidorna 460-61 och 518-19 i *Den förvisade profeten* sammanfattade han de möjliga alternativa ståndpunkterna med extrem tydlighet: antingen är Ryssland en ”arbetarstat” (som spelar en roll i den revolutionära expansionismen genom ”vapen och diplomati”), och likaså är Albanien, Rumänien, etc. ”arbetarstater”; eller så är Ryssland en kontrarevolutionär makt som har likviderat arvet från oktoberrevolutionen.) Hans ståndpunkt var således flera gånger mer hedervärd än ståndpunkten hos vänsterister från andra generationer som, till exempel, kommer att upprätthålla Stalins berövande av bönderna medan de fördömer Rákosis, eller vem som helt, samtidigt som de upprepar Trotskijs argument till stöd för Röda arméns undertryckande av Kronstadtmännen eller finländarna, och hyllar det ungerska folkets episka motstånd mot ryska kanonader.²⁹ Mycket av den polemiska

²² mot sin egen vilja.

²³ *DFP*, s. 516. Det är nu förstås diskutabelt att Stalins Balkanpolitik misslyckades med att internationalisera socialismen även i de deformerade termerna av statligt ägande; ett äggrede av färska nationella skal har lagts och kläckts, mycket främmande i deras konkurrerande konsumentsoveräniteter, av det ”socialistiska samväldet” som Deutscher föreställde sig i [Den stora utmaningen - Utvecklingstendenser i sovjetisk politik](#).

²⁴ *Ibid.*, ss. 55-57. I denna summering av Trotskijs åsikt i frågan är biografens sympatier ganska tydliga. ”... Under tiden var Sovjetunionen förpliktad att som det revolutionära Kinas förmyndare bevaka dess manchuriska tillgångar.” Sex år senare sålde Stalin järnvägen till Japans lydstat Manchukuo.

²⁵ *Ibid.*, ss. 458-71. På s. 470 sammanfattade Deutscher att, på den gillande sidan av sin dom över de ryska invasionerna 1939-40, ”Här reviderade Trotskij outtalat uppfattningen om den stalinistiska utrikespolitikens ’helt kontrarevolutionära’ karaktär.”

²⁶ Se avsnittet i hans ”Russia in Transition”, *Universities and Left Review*, 1957, citerad av många kritiker, där han framhöll att ”Nagy och hans fraktion spelade rollen som Trotskij en gång antog att Bucharin och Rykov skulle spela i Ryssland”, dvs. den kontrarevolutionära rollen. I intervjun 1963 med *The Review* anmärkte han gällande Ungern: ”det revolutionen var och vad som kontrarevolutionen var bestämdes genom den internationella maktbalansen, inte av den sociala maktbalansen i landet.”

²⁷ *DFP*, s. 460.

²⁸ *Ibid.*, s. 520: ”Med det kinesiska proletariatet nästan skingrat och frånvarande från den politiska scenen förvandlade Sovjetunionens gravitationskraft Maos bondearméer till kollektivismens redskap.” [Den ofullbordade revolutionen 1917-1967](#) tillskrev dock Mao-regeringens nationaliseringsåtgärder deras ”mycket säkrare grund för ett nationellt oberoende och en enad stat, för industrialisering och för Kinas återutveckling till stormakt”, liksom ideologiska och utrikespolitiska orsaker (s. 88).

²⁹ Ett fascinerande exempel på denna selektiva trotskism kan finnas i Nicolas Krassos artikel *Trotsky's Marxism*, i årets julnummer av *New Left Review* [Krassos artikel och hela debatten ingår i samlingen [Debatt om Trotskijs marxism \(Krasso/Mandel\)](#)]. Trots sina många inspirerade insikter i "sociologismen" i Trotskijs tänkande lämnas man med en konstig känsla av oanständighet efter att ha läst Krassos katalog över trotskistiska misstag. Krasso, tycks det, invänder mot Trotskij för att han misslyckades: ”överlägsenheten av Stalins perspektiv över Trotskijs

eld som riktas så tvångsmässigt mot Deutscher genom internationalistiska kulsprutor bör, med bättre urskillning, ha riktats mot hans lärjungar. Deutschers egna utvärderingar på detta område var så genomgripande att de var fullständigt ofarliga. Inte ”deutscherism”, denna tiger med tänder av papper som gömmer sig i Chrusjtjovs stridsvagnar, älsklingen bland sekterister som retar djur, utan det var snarare en slags halvdeutscherism (om ens det) som var den verkliga boven inom vänstern. Utifrån den stora polackens uttalanden valde hans halvengagerade läsare bara så mycket de behövde för att hindra dem att tänka vidare om ryska frågor och SUKP:s historia. Resten av saken ville de inte veta. Och nu när ”den ryska frågan”, denna långa analys av hjältemod och svek, har försvunnit i en stank av härskens gulasch som stiger upp (monotont, med undantag för enstaka ping från en rymdsond) från Röda torget, finns det desto större anledning att kreditera de i väst som ville veta och som inte skydde något för att få veta det. Naturligtvis var Deutscher var en. Det fanns inte många.

Hittills har vi diskuterat Deutscher som om han hade varit en teoretisk författare, verkande inom en explicit ram för politiska antaganden och argument: denna ram är ihopskruvad, i alla större knutpunkter, med ett oövervinneligt, oanalyserat engagemang för statligt ägande av rikedom. Han var naturligtvis inte endast eller ens tydligt en sådan typ av författare; han var framför allt en superb historiker, som briljerade i beskrivningen av sekvens, situation och karaktär. I den majestätiska kontrasten i Deutschers prosa angreps, avhärdades och förvandlades ständigt kollektivismens stränga Jehova av dramatikers och lyrikens välvilliga ceremonier. Deutschers alla läsare kommer att ha sitt eget förråd av ihågkomna utdrag; den konstnärliga gärningen (mer genomarbetad i omfång och synbar naturlighet än till och med Conrads, dess mest självklara parallell) behöver inte påpekas här. Man kan dock hävda att Deutscher faktiskt skrev alltför bra och alltför kraftfullt för att lyckas på den högsta rangens nivå, på hans valda område politisk analys. Hans utomordentliga dramaturgiska och poetiska gåvor fick honom att verka inom en grupp av begrepp som absolut inte har plats i något analysarbete inom social historia eller samhällsteori: särskilt begrepp av tragisk ironi, tragiska öden, tragiska hjältar. Motsättningen mellan kraven på teoretiskt och dramatiskt skrivande (i sista hand, mellan politiska och konstnärliga kriterier) kan knappast illustreras bättre än genom en uppskattning av Deutschers framgångar och tillkortakommanden som historiker av bolsjevismen.

Tragedi som begrepp är helt främmande för politiken. Politik är inget annat än en militärövning, genomförd med institutioner som sitt slagfält, och organiserad för ett enda syfte: erövring. Detta definierade mål gäller både för reformpolitik (där en del av kampen avgränsas som kombattantens terräng) och för revolutions- och kontrarevolutionspolitik (där erövringen i fråga handlar om den centrala maktens citadeller). Eftersom det inte finns några tragedier i krig (även om ett krigets tragedi säkerligen finns), utan bara dödsoffer, segrar, dödlägen, förluster, lyckade eller misslyckade operationer,³⁰ så finns inga tragedier i politik; men likväl finns en politikens tragedi, som vi brukar glömma bort när man befinner sig i den, och

är obestridlig ... fullkomligt oförmögen att se, att Stalin var besluten att utesluta honom ur partiet ... att skapa politiska organisationer, en Fjärde international, var dömda att misslyckas ... hur förlorad och desorienterad han var i den främmande situationen i väst.” Nicolas Krasso, som många läsare kommer att lära känna, var en aktiv militant i den ungerska revolutionen; han sammankallade personligen Centrala Arbetarrådets första möte i Budapest, och tvingades fly sitt hemland efter att de ryska stridsvagnarna och den hemliga polisen återupprättade kontrollen. Har Krasso kanske gjort sig skyldig till ”underskattningen av politiska institutioners specifika effektivitet? Erkände han ”överlägsenheten” hos en Kadar eftersom den senare vann? Nicolas, ändå väljer du att bo i London.

³⁰ Det finns också illdåd i krig (liksom krigets illdåd); på samma sätt finns brutaliteter i fångelser liksom fångelsens brutalitet. Apologeterna för en viss sida i ett krig har det svårt nu för tiden med illdåd. De brukade helt enkelt kalla dem ”historier om illdåd”, men ändå har alla historier om illdåd sedan slutet av första världskriget, med inledandet av en era av revolution och kontrarevolution, varit sanna (de sista osanna sådana handlade om tyskarna i Belgien 1914-15). Allt en apologet kan göra nu med ett illdåd är att försöka göra den till en tragedi.

ytterligare en tragedi när politiken är omöjlig för de politiska. Man kan hävda att den ryska kommunismens öde inte kan behandlas i väpnad och rationalistisk anda, att en känsla av tragedi måste utgöra en viktig del i varje återberättande av sagan. Men liksom Deutscher bevakas praktiskt taget samma område av Victor Serges fiktiva och historiska skrifter, och från dessa är den tragiska känslan nästan helt frånvarande. I Serge, liksom i den politiken vi känner till i våra egna liv eller på nyheterna, finns: segrar, förluster, massakrer, dödlägen, reträtter, offensiver; de som kvarstår, de som faller bort, de som ger upp; dem som driver på, de som viker sig, de som försöker att skjuta upp valet om att avancera eller lägga sig ner; i grupper och i individer finns hopp, tvekan, upphetsning, undanflykter, triumfer, dödlighet; det finns uthållighet och det finns trötthet. Ingen av dessa faktorer är det minsta tragiska. Finns tragedin i gapet mellan avsikt och resultat, en god mans dåliga handling? Nå, det verkar finnas ett gap mellan avsikter och resultat, så goda män begår dåliga handlingar under visst socialt tryck: lägg ner det, allt är materiellt, och det måste förstås och accepteras. Finns tragedin i utrensningen av medlidande och skräck genom formens fulländning? Nå, varför ska den revolutionära historikern rensa ut medlidandet och skräcken: låt honom bevara allt, hur ska hans läsare annars kunna stå på de dödas axlar för att fortsätta deras kamp?

Tragedi, tycks det, resulterar från våra krossade förhoppningars ofullständiga förbränning. Vi måste ofrånkomligen, när vi tänker på en persons liv och död, återfå en känsla av tragedi oavsett vilken förlust eller misslyckande vi ser, för det är möjligt i det enskilda fallet att konstruera de alternativ som hade varit till det bättre. Också i fallet dramatisk tragedi verkar publikens deltagande i pjäsens utveckling bero på dess delaktighet, åtminstone till vad gäller sympati, i en gammal normordning vars kris uttrycks i karaktärskonflikter: värdena för gudagiven fromhet i grekernas fall, värdena för kunglig dignitet och förpliktelse i fallet Shakespeare, borgerlig anständighet med Ibsen och hans efterträdare. Om denna sympati hade saknats hade karaktärerna på scenen framstått som inget annat än darrande eller rasande dårar som inte hade fått sina komplex utredda; i vissa produktioner och pjäser, som en gång stod högt i kurs, gör de det.

En biografi över en politisk ledare bör därför utesluta tragedi, eftersom hans misslyckanden reflekterar uttömningen av vissa sociala möjligheter, inte bara hans egna chanser. Om biografens färdigheter kan relatera sitt subjekts öde till förloppet av hans levnadstid (som politiska biografier åtminstone måste försöka göra) kan ingen obestämd egenskap fästa sig till valmomenten i hans karriär, och således ska läsaren kunna hysa någon känsla av förlust över resultatet. (För att ta ett annat exempel: Martovs öde, den ryska mensjevismens mest kapabla ochhängivna ledare, framstår inte för mig som tragiskt; han sa vad han var tvungen att säga, det mesta mycket klarsynt och passande, och faktumet att han aldrig uppnådde makten och dog i absolut obemärkthet är inte någon tragedi, utan betingat av att han hade sagt det.) Modellen för dramatisk tragedi är inte tillämplig på politiken, utom i det fall där subjektets kris speglar en gammal hederskods upphörande. Återigen, om läsaren inte kan acceptera den gamla koden, ens resterna av den, finns ingen tragisk känsla i dennes läsning av sagan. Lassalles död är ett föremål i processen mot den helt och hållet dumma hobbyn dueller, och Parnells undergång är ett argument för bättre skilsmässolagar. Det är allt.

Nu beror det mönster som Deutscher försöker utveckla kring Trotskij i de tre *Profet*-böckerna, för dess tragiska effekt, på det dramatiska begreppet tragedi. Hjältens medvetande, som drogs från den ”klassiska marxismens” obsoleta kategorier, är ur led med tiden, men ändå kämpar han på. Men i nederlag finns det seger, för den kollektivistiska staten har, på sätt okända för bolsjevismens grundare, spridits utomlands trots allt. Men om man jämför den tredje volymen i trilogin med sina föregångare uppstår genast en extraordinär skillnad i skrivandets omfattning och kvalitet. I de två första volymerna marscherar diktning och kollektivism i takt. Lyriken tjänar revolutionens och slagets sekvens; det finns en raskhet, och en oöverträffad

kontroll som integrerar ämnet med bakgrunden, den personliga handlingen med det statistiska underlaget. Författarens intresse för tidens ideologiska frågor är helt klart intensiv, men balanserad: medan vissa kan anmärka på Deutscher hantering av någondera fråga (som man bör, på allvar, över hans behandling av Kronstadtopproret³¹), kan han inte utmanas som historiker av den perioden, även om en del (som E.H. Carr) må vara bättre på att ge en sammanställning av utvecklingen, eller andra (som Leonard Schapiro) på att ge en detaljerad redovisning av periodens politisk-militära historia från en liberal synvinkel. Deutscher triumferar tydligt med den empati han införlivar i sitt material, vilket gör det möjligt för honom att göra rättvisa åt aktörernas avsikter, och (utom för St. Antonys skola för romantiker, som dock endast brukar skriva i monografisk längd, och för en del nyare amerikanska akademiskrifter, vilket förmodligen till stor del har att tacka Deutschers oro) detta har varit en god egenskap i sovjetologins mycket få bevis (särskilt på dess leninologiska och trotskologiska specialområden). Men i *Den förvisade profeten* blev den metoden helt annorlunda. Förutom diskussionen om Trotskijs teori om fascismen, och om den ryska statens natur, fick vi nästan ingen information om de viktigaste kontroverser som dominerade Trotskijs tankar under 1930-talet: Folkfrontens natur, naturen hos "försvaret" mot fascismen, den lämpliga taktiken i gällande ett socialdemokratiskt massparti, ledarskapets roll i kampen, rollen för en ny international. Även om man medger (som många av oss skulle) att Trotskijs slutliga förslag i dessa och många andra frågor i stort

³¹ Den nya publikationen på engelska av Ida Metts [Kronstadt 1921](#) borde göra mycket för att motbevisa de många myterna om Kronstadt som varit aktuella inom den stora delen av vänstern som "härleder sig" från Lenin. Kronstadtopprorets sakförhållande är mycket enkelt: i början av 1921 med slutet av inbördeskriget skedde en strejkvåg i de viktigaste fabrikerna i Petrograd, och sjömannens, soldaternas och arbetarnas Kronstadtsövjet reste sig i sympati med Petrograds arbetare och för ett program med enkla politiska och ekonomiska krav som syftade till att fälla "krigskommunismens" oacceptabla påtryckningar. Tvärtemot Deutscher (*Den väpnade profeten*, s. 510) var upproret inte "lett av anarkister." Tvärtemot Chris Harman (*International Socialism* 30) och många andra krävde revolutionärerna aldrig "sovjeter utan bolsjeviker" eller ens "en fri marknad inom jordbruket." Det första kravet plockades upp av KP från en vit exiltidning på den tiden, och fördes vidare till revolten med metoden som senare skulle bli känd i hanteringen av andra dissidenter. Kronstadtmännens agrara krav var: "böndernas beviljande av handlingsfrihet över deras egen mark, och rätten att äga boskap, förutsatt att de sköter sig själva och inte använder sig av hyrd arbetskraft." Tvärtemot Harman och andra finns det inga bevis att Kronstadtsjömannens "klassammansättning" hade "förändrats" sedan 1917. Katkov (*The Kronstadt Rising*, St. Antony's Papers, 1959) sammanfattar de sovjetiska författarnas statistiska argument: "De visar att den faktiska andelen av bönder som tjänstgjorde i den baltiska flottan 1921 då var något mindre än andelen bönder i Röda armén samma år." I alla fall är naturligtvis bönder som blivit sjömän inte precis bönder; en flottgarnison är, om något, en superurban miljö, och Kronstadt-proklamationernas hela medvetande är proletärt, demokratiskt och kollektivistiskt.

Deutscher gör undertryckandet till ett episkt drama, där han öste på med panoramavyer ("... färiska kolumner klampade och fumlade och halkade och kröp över den glansiga ytan tills även de försvann i eld, is och vatten", *ibid.*, s. 513) och de ironiskt felplacerade idealen: "rebellerna ... vars enda syfte var att låta revolutionen insupa mjölken av mänsklig vänlighet ... utkämpade en strid i vilken grymheten var oöverträffad under hela inbördeskriget" (s. 514). (Oöverträffad? Kronstadtmännen sköt inga civila, försökte förbrödra sig med de invaderande soldaterna och behandlade fångar mildt; bolsjevikerna massakrerade försvararna utan urskillning, både på plats och efter tillfångatagandet.) Trotskijs lögnaktiga och undflyende apologi ([Ramaskri om Kronstadt](#), citerad som auktoritativ källa av Harman) övergick till *Den förvisade profeten* ("Det fanns ingen anledning att acceptera Trotskijs version för att förstå att kritikerna kraftigt blåste upp betydelsen av Kronstadtopproret ..." s. 437). Deutscher var uppenbarligen oförmögen att relatera felaktigheterna och smutskastningen i Trotskijs redogörelse (enligt vilken Kronstadtmännen "inbegrep en stor andel av fullkomligt demoraliserade element, klädda i prålig utsvängda byxor och sportiga frisyren"); istället blev Kronstadt (som Ungern senare) vatten på den tragiska kvarnen, där ädla, rena avsikter (därav "anarkister", "mjölk av mänsklig vänlighet") blev besudlade under striden. Endast en litterär socialist är i stånd att förhålla sig till illdåd genom en sådan grad av avståndstagande och konstnärlig sublimering; de mindre begåvade håller sig till grövre former av rationalisering och förnekelse, antingen med det nyckfulla högeramalgamet ("stödd av den kapitalistiska pressen ... vitgardisterna ... FN", etc., etc.) eller genom målmedveten sociologi ("bönder ... småborgerliga ... impregnerade med fascistiska traditioner") eller ännu mer målmedveten rapportering ("ledd en vit general ... av kardinal Mindzenty ... vi har beaktelserna ..."). De billigare formerna skapar inte litteratur, och är på andra sätt kortlivade. Tragedi brukar uthärdas; men som Wittgenstein sa om Freud: när du läser honom, *häng med din hjärna*.

sett var olämpliga, och faktiskt av ingen praktisk betydelse i en era där han formulerade dem, är det så att vi i dem har det sällsynta spektaklet av ett revolutionärt geni som kämpar, till det yttersta av sin intellektuella och moraliska kapacitet, med frågor som måste engagera varje socialists hjärta. Istället för politik presenterades i den tredje volymen till väldigt stor del tragedi av personligt slag: återskildringen, sida efter sida, av Zina Bronsteins melankoli, och i slutet den kirurgiska utskriften från bårhusregistret.³² Det finns många fantastiska avsnitt i *Den förvisade profeten*: oftast när den sociala antagonismen dras in tillräckligt för att stödja den individuella förlusten, som i Trotskijs kamp med de trolösa norska myndigheterna eller gripande, briljanta sidorna om massakern på trotskisterna i Vorkuta. Men i slutändan måste domen över den tredje volymen vara, tror jag, att det bara är en första hyllning, ett preliminärt hävdande av den avlidnes namn och natur, i motsats till de som förvägrade honom ett minnesmärke.

Vad jag har sagt tidigare visar att Deutscher hade det inom sig att överskrida tragedi: dels tragedin i ämnet och tragedin i hans egen roll. Krönikörvittnet av den ”ofullbordade revolutionen” lämnade för mycket, alldeles för mycket ofullbordat i sitt eget liv och arbete, till oss för att välkomna hans bortgång utan någon slags ilska.

Framåt mot det röda sextioalet, sa han. Början finns där, och för resten är det ännu inte för sent.

Översättning: *Jesper Sydhagen*

Lästips – fler kritiker av Deutscher

Bill Ash: [Är Isaac Deutscher marxist?](#) (1967)

George Breitman: [Deutschers Stalinbiografi](#) (1949)

George Breitman: [Om Deutschers Trotskij-biografi](#) (1954)

James P Cannon: [Trotskij eller Deutscher?](#) (om synen på Sovjet)

Tony Cliff: [Om Trotskij-biografier](#) (1989)

Max Shachtman: [Deutschers Stalin](#) (1950)

³² *DFP*, ss. 146-51, 176-79, 188-89, 508. dock. Men Deutschers korta diskussion om Trotskijs övergång från ”revolutionär defaitism” 1940, strax före sin död, är skarp och upplysande (ibid., ss. 501-02). I denna sista, ofullständiga artikel stödde Trotskij införandet av värnplikt i USA. Uppenbarligen är detta en fullständig vändning bort från marxisternas symmetriska internationalism under första världskriget, där motstånd mot krig och upprustning fastslogs som en identisk taktik för varje land. Trotskijs nya ståndpunkt var inte symmetrisk med avseende på de stridande lägren; han skulle inte ha stött värnplikt i Nazityskland. En så fundamental ändring, i princip och logik, utgör mer än en taktisk vändning, och definitivt mer än en ”fortsättning” på defaitismen 1914-18 (som Trotskij i alla fall aldrig stödde vid den tiden). Det är inte heller en fortsättning på hans egen taktik i första världskriget, som inte var ”defaitistisk” men ändå symmetrisk. Om Trotskijs argument 1940 hade tillämpats på åren som föregick andra världskriget skulle de motsäga mycket i hans kritik mot ”vänstern i Folkfronten”, som också stödde de kapitalistiska demokratiernas militära förberedelser mot fascismen, men utan att följa KP i övergivandet av klasskampen. Denna inkonsekvens är en av många som ger en anledning att tvivla på om ”trotskismen” är eller har varit en sammanhängande ideologi.